

معرفت‌شناسی و متدولوژی تکثرگرایی قرآنی؛ کلید اسلامی‌سازی علوم انسانی

بسیاری از جریان‌های فکری به گونه‌ای انحصارگرایانه تنها راه معرفت را یکی از ابزارهای تجربه، عقل، نص و ... می‌دانند، اما روش قرآنی با انحصارگرایی در معرفت‌شناسی و متدولوژی ناسازگار است و این امر در اسلامی‌سازی علوم و ایجاد تحول در آن، نکته کلیدی است.

بسیاری از جریان‌های فکری به گونه‌ای انحصارگرایانه تنها راه معرفت را یکی از ابزارهای تجربه، عقل، نص و ... می‌دانند، اما روش قرآنی با انحصارگرایی در معرفت‌شناسی و متدولوژی ناسازگار است و این امر در اسلامی‌سازی علوم و ایجاد تحول در آن، نکته کلیدی است.

محمد فنایی اشکوری، عضو هیئت علمی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)، در گفت و گو با خبرگزاری قرآنی ایران (ایکنا)، درباره نقش فلسفه اسلامی در تحول علوم انسانی اظهار کرد: بخشی از تحول در علوم انسانی با تحول در فلسفه‌های علوم انسانی مانند فلسفه اقتصاد، فلسفه جامعه‌شناسی، فلسفه روانشناسی، فلسفه تعلیم و تربیت، فلسفه سیاست و ... محقق می‌شود و تحول در فلسفه این علوم، شرط لازم برای تحول در خود این علوم است و فلسفه اسلامی در معنای گسترده خود، می‌تواند نقش زیادی در زمینه این تحول ایفا کند.

وی افزود: اگر فلسفه اسلامی را تنها متافیزیک یا معرفت‌شناسی بگیریم، در این صورت نیز می‌تواند - البته با واسطه‌های بسیار - تأثیراتی در این تحول داشته باشد؛ در این راستا فلسفه اسلامی از حیث تأثیرگذاری بر جهان‌بینی، معرفت‌شناسی و سپس روش‌شناسی بر تحول در علوم انسانی تأثیرگذار است.

این محقق و پژوهشگر خاطرنشان کرد: همچنین فلسفه اسلامی از مسیر انسان‌شناسی که یکی از شعب مهم فلسفه است، می‌تواند نقش بسیاری در تحول علوم انسانی داشته باشد؛ در این معنا تصویر ما از وجود انسان، ماهیت انسان، ابعاد مختلف انسان (بعد مادی، روحانی، حیات پس از مرگ و ...) بر تحول علوم انسانی بسیار مؤثر است.

عضو هیئت علمی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره) ادامه داد: با این حال نباید چنین تصور کرد که فلسفه اسلامی در معنای سنتی خود یعنی مباحث هستی‌شناسی برای تحول در علوم انسانی کافی است. فلسفه اسلامی تنها یکی از عناصر این تحول است و بخش مهمی از تحول باید در خود این علوم صورت گیرد.

قرآن خود به ما توصیه می‌کند که به سراغ منابع تجربی برویم و عقل خود را به کار اندازیم و از همین روی، روش قرآنی با انحصارگرایی در معرفت‌شناسی و متدولوژی ناسازگار است و این امر در اسلامی‌سازی علوم و ایجاد تحول در آن نکته کلیدی است.

فنایی اشکوری تصریح کرد: اگر چه میانی در تحول علوم انسانی نقش مهمی دارند، اما ما ابهام و اشکال‌چندانی در آن میانی نداریم و آنچه که شدیداً بدان نیازمندیم، تحول در خود علوم است و باید کارهایی در متن خود این علوم صورت گیرد که این اقدامات از فلسفه ساخته نیست.

وی در تشریح این مطلب گفت: باید میانی، اهداف و روش این علوم پیرایش شود و محتوای آنها با تعالیم دینی غنی‌سازی شود و یافته‌های موجود این علوم با تفکر دینی هماهنگ شود. ما باید با استفاده از معارف اسلامی در این علوم نظریه‌پردازی کنیم و نظریات جدید اقتصادی، جامعه‌شناختی و ... ناظر به معارف اسلامی و تغذیه شده از این معارف ارائه دهیم.

عضو هیئت علمی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)، در پاسخ به این سؤال که آیا در علوم انسانی اسلامی منابع معرفتی ما محدود خواهد شد یا گسترده؟ اظهار کرد: قطعاً منابع معرفتی ما گسترده خواهد شد؛ منبع عمده علوم انسانی موجود روش تجربی و تجربه است، گر چه روش‌های دیگری چون روش هرمنوتیکی، تاریخی و ... نیز وجود دارد، اما دیدگاه غالب و پارادایم رایج تجربه است.

وی اضافه کرد: البته ما با بینش اسلامی این روش تجربی را می‌پذیریم و تجربه را یکی از منابع معتبر معرفتی می‌دانیم که نباید تحقیر شود یا کنار رود. در برخی از عرصه‌ها تنها راه یافتن پاسخ تجربه است، ولی این منابع نباید منحصر و محدود به تجربه باشد و تفکر عقلانی، تعلیمات دینی و حتی یافته‌های شهودی عرفانی نیز باید جایگاه خود را داشته باشد.

فنایی اشکوری در باب چگونگی ورود تجربه‌های شهودی عرفانی به حوزه علوم انسانی تصریح کرد: ورود تجربه‌ها و یافته‌های شهودی

عرفانی به متن علوم انسانی مستلزم طی کردن پروسه‌ای خاص است تا این تجارب از حالت عرفانی درآید و به شکل نظریه قابل آزمون و کاربردی در عینیت خود را نشان دهند؛ بنابراین منابع معرفتی ما در علوم انسانی اسلامی هم از حیث روش و هم از جهت منابع توسعه پیدا می‌کند.

وی ادامه داد: معرفت‌شناسی قرآنی يك معرفت‌شناسی تكثرگراست، در حالی که بسیاری از معرفت‌شناسی‌ها انحصارگرا هستند؛ امپریسیسم تنها راه معرفت را تجربه و رشنالیسم تنها راه معرفت را عقل می‌داند، نص‌گرایی تنها راه معرفت را کتاب و سنت معرفی می‌کند و عرفا و صوفیه تنها راه معرفت را عرفان و تصوف می‌دانند؛ قرآن به ما تعلیم می‌دهد که همه این راه‌ها معتبر هستند و هیچ يك تنها راه ممکن نیستند و ما را از دیگری بی‌نیاز نمی‌کنند.

عضو هیئت علمی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره) خاطرنشان کرد: اگر کسی تصور کند که مسلمان است و به سبب دسترسی به قرآن و سنت، از تجربه و عقل بی‌نیاز، این سخن برخلاف قرآن است؛ قرآن خود به ما توصیه می‌کند که به سراغ منابع تجربی برویم و عقل خود را به کار اندازیم و از همین روی، روش قرآنی با انحصارگرایی در معرفت‌شناسی و متدولوژی ناسازگار است و این امر در اسلامی‌سازی علوم و ایجاد تحول در آن نکته کلیدی است.